

INVESTIGATION OF TOURISM POTENTIAL OF WATERFALLS OF TURKEY WITH GEOGRAPHICAL PERSPECTIVE

TÜRKİYE ŞELALELERİNİN TURİZM POTANSİYELİNİN COĞRAFI
YAKLAŞIMLA İNCELENMESİ

Emre ÖZŞAHİN¹
Çağlar Kıvanç KAYMAZ²

Abstract

Waterfalls emerge when water falls from a knickpoint occurring in the stream bed for whatever reason. These landforms, which are natural formations, are attention-grabbing for tourists besides their hydro-geomorphological importance. This study aims to introduce the noteworthy waterfalls of Turkey introduced to the related literature and to reveal their importance. This study is significant because it is a pioneering research for highlighting the importance of Turkey's waterfalls for tourism, and it may contribute to advertising and planning activities. In addition, obtained findings and results may contribute to theoretical studies and hypotheses on this subject and provide a source for scientists who are to study in this field. This study, which is a literature review, provides a detailed examination of geographical studies on Turkey's waterfalls and analyzes the obtained data historically and critically from a collective point of view. Finally, the obtained data are evaluated through SWOT analysis, and various suggestions are put forward from a new perspective. It is concluded that the natural environment features of Turkey have a potential allowing the emergence of many waterfalls; the number of studies on these waterfalls is inadequate; and there are three main touristic problems in Turkey's waterfalls: lack of planning, lack of advertising, and lack of research. Accordingly, sustainable planning and advertising activities should be carried out on registered waterfalls in the first place. More detailed research should be carried out in coordination with these activities. Moreover, there is a need to explore new natural formations of this sort that have not been introduced to the literature yet though they have a tourism potential.

Keywords: Waterfall, planning, tourism, literature review, Turkey.

Özet

Akarsu yatağında herhangi bir nedenle oluşmuş eğim kırığından suyun düşmesiyle meydana gelen yerçekillerine şelale denir. Bu yerçekilleri hidro-jeomorfolojik anlamdaki öneminin dışında turizm bakımından da ilgi çekici doğal oluşumlardır. Bu çalışmada, Türkiye'nin literatüre kazandırılmış dikkate değer şelalelerinin tanıtılması ve turizm bakımından öneminin ortaya konması amaçlanmıştır. Türkiye Coğrafya literatüründe çok farklı şekillerde adlandırılan ilgili yerçekili bu çalışmada WWD veri tabanındaki karşılığı olan "waterfall" terimi esas alınarak sadece "şelale" şeklinde isimlendirilmiştir. Bu çalışma, öncelikle Türkiye şelalelerinin turizm açısından öneminin vurgulanması kapsamında yapılan öncü bir araştırma olmasının yanında tanıtım ve planlama faaliyetleri bakımından da önemlidir. Ayrıca elde edilen bulgular ve sonuçlar, konu hakkında kuramsal çalışmalara ve hipotezlerin geliştirilmesine yardımcı olabileceği gibi bu konuda çalışacak bilim insanlarına da bir kaynak teşkil edebilecektir. Yöntem bilimsel açıdan bir literatür değerlendirme araştırması olan bu çalışmada, Türkiye şaleleri kapsamında yapılmış coğrafi araştırmalar detaylı bir şekilde incelenmiş ve elde edilen veriler toplu bir bakış açısıyla tarihsel ve eleştirel bağlamda analiz edilmiştir. Son aşamada elde edilen veriler SWOT analiziyle değerlendirilmiş ve yeni bir bakış açısı geliştirilerek çeşitli öneriler sunulmuştur. Çalışma sonucunda Türkiye'nin doğal ortam özelliklerinin çok sayıda şelalenin oluşmasına imkân sağlayan bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu şelaleler konusunda yapılan araştırmaların yetersiz olduğu belirlenmiştir. Türkiye şelalelerinde turizm bakımından planlama, tanıtım ve araştırma yetersizliği olmak üzere üç temel sorun tespit edilmiştir. Bu bağlamda konu hakkında öncelikli olarak kayıtlara geçmiş şelaleler üzerinde sürdürülebilir çerçevede planlama ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Bu faaliyetlerle koordineli bir şekilde daha detaylı araştırma çalışmaları da yapılmalıdır. Ayrıca turizm potansiyeli taşımasına rağmen literatüre kazandırılmamış bu tür yeni doğal oluşumların da araştırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şelale, Planlama, Turizm, Literatür değerlendirme araştırması, Türkiye.

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Tekirdağ.

E-mail: eozsahin@nku.edu.tr

² Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Yakutiye/Erzurum.

E-mail: ckkaymaz@gmail.com

Giriş

Dünyanın doğal harikalarını görme güdüsü, insanları daha çok kırsal alanlarla özdeşleşen manzara ve doğal yaşam kaynaklarına yönlendirmektedir. Nitekim yapılan araştırmalara göre uluslararası turizme katılanların % 40-60'ını doğaya ilgi duyanlar oluşturmaktadır (Uzun vd., 2005a). Doğanın muhteşem görüntülerinden birini meydana getiren şelaleler de turizm bakımından dikkat çekici doğal oluşumların başında gelmektedir (Özgüç, 2007; Koday ve Demir, 2011).

Bilindiği gibi şelale, akarsu yatağında herhangi bir nedenle oluşmuş eğim kırığından suyun düşmesiyle meydana gelen yerçekimlerine denir. WWD (The World Waterfall Database) veri tabanına göre düşen bir suyun şelale sayılabilmesi için en az 3 metre (yaklaşık 10 ft) veya en az 30 derecelik bir eğimle düşmesi gerekmektedir (<http://www.world-waterfalls.com>). Şelalenin düşme yüksekliği, akış hacmi ve tutarlılığıyla bileşerek aynı zamanda şelalenin estetik kalitesini de tayin etmektedir (Hudson, 2000).

Hydro-jeomorfolojik anlamdaki öneminin dışında turizm bakımından da ilgi çekici doğal oluşumlar (Doğanay, 2001; Özdemir vd., 2004) olan şelaleler, oluştukları yerler bakımından genellikle yoğun nüfuslu yerleşim alanlarından uzak, doğal çevre özellikleriyle bütünleşen ve erişilmesi genel itibarıyla güç sahalarda ilgi çekici doğal turistik kaynaklardır. Bu nedenle geçen yüzyıldan beri turizm aktiviteleri nedeniyle değerlendirilmektedir (Roberts, 1978). Nitekim şelalelerin dünyanın birçok yerinde turistik çekiciliği sağlayan en önemli doğal çevre elemanlarından biri olduğu belirtilmiş ve dünya genelinde önemli bir turizm pazarlama ve turistik organizasyona da konu olduğu vurgulanmıştır (Arıncı, 2002).

Son 20-30 yıl içerisinde meydana gelen ekonomik gelişmeler, sosyal değişimler ve küreselleşme olgusu turizm faaliyetlerini artırmış (Özgüç, 2007; Arı ve Soykan, 2006) ve bu çerçevede Türkiye son yıllarda (2012) dünyada en fazla turist çeken ilk 10 ülke arasına girmiştir (Doğanay ve Zaman, 2013). Kıyı turizminin yanı sıra alternatif turizm türleri açısından da önemli bir potansiyele sahip olan (Yücel, 2002) Türkiye'de doğal ortam özelliklerinin uygun karakterde olması nedeniyle oluşum şekli, su düşme yüksekliği ve su miktarı bakımından birbirinden farklı birçok şelale bulunmaktadır. Bu şelalelerden bazıları turizme kazandırılmış olmasına rağmen, bazıları da yerel ölçekte kalmıştır (Polat vd., 2012). Doğa turizmine kazandırılmış şelaleler Türkiye'deki turizm hareketliliğini arttıran doğal çekiciliklerden biri olarak görülmekte iken (Zeybek, 2000), turizme kazandırılmamış şelaleler uygun alt-yapı yatırımlarıyla desteklenerek, turizm amaçlı değerlendirilecek bir alanda tanıtılmaları halinde birer turistik çekim merkezi olabilecek potansiyel taşırlar (Doğanay, 2000; Bulut, 2010; Karadeniz, 2013). Nitekim literatürde de ulaşım, konaklama ve kamp kurma imkanlarına sahip olan şelalelerin önemli birer turistik destinasyon haline gelebileceği vurgulanmıştır (Doğanay, 2001; Koday ve Çelikoğlu, 2009).

Bu çalışmada, Türkiye'nin literatüre kazandırılmış dikkate değer şelalelerinin turizm bakımından tanıtılması ve öneminin ortaya konması amaçlanmıştır. Böylece özel referanslarla birlikte Türkiye şelalelerinin panoramik bir analizi sunulmuştur. Ayrıca Türkiye Coğrafya literatüründe ilgili terimin "çavlan, çağlak, gürlevik, gürleyik, su-düşen, su uçtu, şarлак, uçan su, gülleyik, pongurt ve şarлак" gibi çok çeşitli şekillerde kullanıldığı bilinmektedir (Bulut vd., 2011). Ancak bu çalışmada, WWD veri tabanındaki karşılığı olan "waterfall" terimi esas alınarak bütün bu yerçekimlerine sadece "şelale" isimlendirmesinin verilmesi uygun görülmüştür.

Çalışma amacı kapsamında; "Türkiye'de Coğrafya literatürüne geçmiş dikkate değer kaç tane şelale vardır? Bu şelalelerden hangileri niçin önemlidir? Türkiye şelalelerinin turizm potansiyelinin temel unsurları (arz kaynakları) nelerdir? Türkiye şelalelerinin

turizm bakımından en önemli sorunları nelerdir? Türkiye şelalelerinin turizm potansiyeli nasıl değerlendirilebilir?” şeklindeki araştırma sorularına yanıtlar aranmıştır.

Çalışmanın önemi, Türkiye şelalelerinin turizm açısından değerinin vurgulanması bakımından yapılan öncü bir araştırma olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Türkiye Coğrafyası genelde bilinenler, özelde ise bilinmeyenlerle doludur. Bu durum Türkiye'nin coğrafi yapısından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ilgili konu hakkındaki araştırmaların yapılacak çalışmalara ve çalışanlara yön verme özelliği taşıyacağı belirtilmiştir (Bulut, 2010). Ayrıca iç ve dış turizme önemli ölçüde katkıları olan doğal güzelliklerimiz arasında bulunan şelalelerin tanıtılmaları ve amaca uygun turistik yatırımların yapılması halinde önemli ölçüde turizme katkıları olacağı ileri sürülmüştür (Bulut vd., 2011). Konunun önemine dikkat çekmek amacıyla Bulut vd. (2011: 110) *“Daha önceki çalışmalarımızda da ısrarla belirttiğimiz gibi bu doğal güzelliklerin bulunduğu yörelerdeki sakinler bu güzellikleri tanımakta, özelliklerini ve değerlerini bilmektedirler. En uygun zamanda yayınlanması ve tanıtılması için gerekli çabaları sarf etmekte; böylece yaşadıkları çevrenin güzellikleri hakkında farkındalık yaratmaya ve bundan yöreleri için gelir elde etmeye çalışmaktadırlar.”* şeklinde açıklamada bulunmuşlardır. Bilhassa bu yayın, daha çok tanıtım ve planlamalar için önem taşımaktadır. Nitekim Doğanay (1994), Türkiye'nin doğal turistik kaynaklarının çok dikkatli bir biçimde etüt edilmesi ve yatırımcıların ihtiyaç duyacağı dökümanter verilerin bu yolla mutlaka sağlanması gerektiğinin önemine vurgu yapmış ve bu noktada coğrafyacılar büyük sorumlulukların düştüğünü belirtmiştir. Özdemir vd. (2004) Türkiye'nin potansiyel açıdan bu tür kaynaklara çokça sahip olmakla birlikte, söz konusu bu doğa harikalarının henüz yeterince değerlendirilmemiş olduğuna dikkat çekerek, bu tür kaynakların etüt edilip tanıtılmasının ülke turizmi açısından önemli olduğunu ileri sürülmüştür. Ceylan (2006) ise Türkiye şelalelerinin çok azının tanınmakta olduğunu bildirerek, ilgili şelalelerden genellikle yerel olarak yararlanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular ve sonuçlar, konu hakkında kuramsal çalışmalara ve hipotezlerin geliştirilmesine yardımcı olabileceği gibi ilgili konuda çalışacak bilim insanlarına da bir kaynak teşkil edebilecektir.

Materyal ve Metot

Bu çalışma, yöntem bilimsel açıdan Türkiye şaleleri kapsamında yapılmış araştırmaların detaylı bir şekilde incelendiği ve verilerin toplu bir bakış açısıyla tarihsel ve eleştirel bağlamda analiz edildiği bir literatür değerlendirme araştırmasıdır. Bu bağlamda, seçilen konu üzerine önceden yazılmış çalışmalar etkin bir şekilde incelenerek zenginleştirilmiş, bunun yanı sıra kritik ve analitik düşünce ekseninde değerlendirilerek sentezlenmiş ve yeni bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Zira bu tür çalışmaların sadece betimleyici değil, aynı zamanda önceki araştırmaları kritik bir değerlendirmeye ve senteze tabi tutan bir kapsama sahip olması gerektiği bildirilmiştir (Özgür ve Yavan, 2013). Bunun için makalede öncelikle mevcut literatür tümüyle taranmış, içeriğine göre sınıflandırılmış, analitik ve çapraz okumalar yoluyla analiz edilmiş, elde edilen bulgular mevcut literatüre göre yeniden yorumlanmış ve sentezlenmiştir. Son aşamada elde edilen veriler SWOT analiziyle değerlendirilmiş ve yeni bir bakış açısı geliştirilerek çeşitli öneriler sunulmuştur. Çalışma kapsamında sunulan harita, şelalelerin ilgili literatürdeki lokasyonları göz önünde bulundurularak ArcMap 10.2 yazılımından istifade edilerek oluşturulmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Herhangi bir sahanın turizm potansiyelinin ölçülebilmesinde gerekli olan analiz ve teşhis aşamasının tamamlanması için mevcut durumun ortaya konması gerekmektedir (Soykan, 2003; 2004). Zira literatürde turizm potansiyelinin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için klasik 2T+1D Modeli (tanıma-tanıtma ve değerlendirme) yaklaşımının kullanılması önerilmiş ve mutlaka uygulanması gerektiğine

kanaat getirilmiştir. Buna mukabil tanımadan tanıtma, tanıtmadan da karar mekanizmasının değerlendirme yoluna gidilmesinin düşünülemez olduğunu açıklanmıştır (Doğanay, 1994). Bu bağlamda aşağıda öncelikle “Türkiye’nin Önemli Şelaleleri”, daha sonrada “Coğrafi Bakış Açısıyla Türkiye Şelalelerinin Turizm Potansiyeli” irdelenmiştir.

Türkiye’nin Önemli Şelaleleri

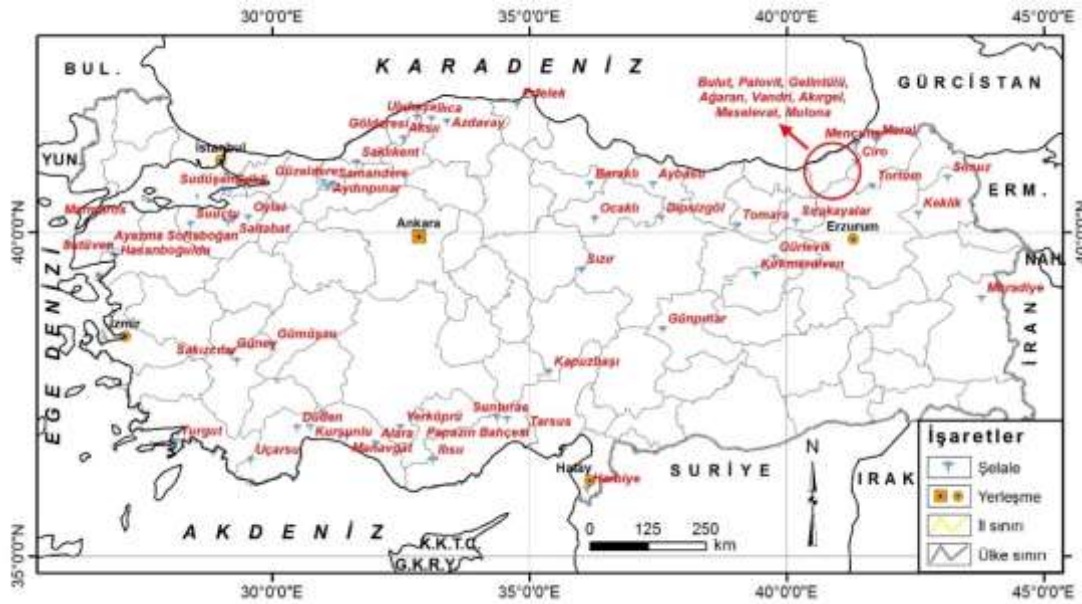
Türkiye şelaleler bakımından zengin bir ülke olup, bunların büyük bir kısmı coğrafi literatüre dahi geçmiş değildir. Henüz bir envanteri çıkarılmamış Türkiye şelaleleri, münferit araştırmalarla tanıtılmaya ve literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır (Doğanay ve Zaman, 2001). Bu bakımdan Türkiye’de, Kurşunlu-Düden-Falez (Doğanay ve Zaman, 2001), Yukarı Uçansu-Aşağı Uçansu (Atayeter vd., 2007), Baraklı (Aylar ve Çoban, 2004), Maral (Sever ve Kopar, 2009), Mençuna (Koday vd., 2015), Ciro (Bulut vd., 2005), Sütüven, Hasanboğuldu, Ayazma (Köse, 1997), Ulukaya (Özdemir vd., 2004), Aksu (Koday ve Çelikoğlu, 2009), Muradiye-Tomara-Sırakayalar (Doğanay, 2000), Harbiye (Özşahin ve Kaymaz, 2014a), Güney (Ceylan, 2000), Gümüşsu (Polat vd., 2012), Sakızcılar (Ceylan, 2006), Gürlevik (Doğanay, 1990; 1991), Tortum (İlhan (Lahn), 1944; Doğanay, 1994), Tomara (Doğanay ve Uzun, 1996; Doğanay, 2000), Keklik (Koday ve Demir, 2011), Susuz (Sevindi, 2011), Günpınar (Arınç, 2002), Ilısu (Bulut vd., 2011), Santuras (Bulut ve Özdemir, 2010), Çiseli-Koçalan-Perşembe (Bulut, 2010), Erfelek (Uzun vd., 2005a; 2005b), Sızır (Karadeniz, 2013), Ocaklı (Zeybek, 2000) olmak üzere literatüre kazandırılmış önemli şelaleler mevcuttur (Tablo 1; Şekil 1). Burada ismi geçen şelalelere ek olarak Atlas Dergisi öncülüğünde hazırlanan “Türkiye Şelaleler Atlası” (Atlas, 2010) ve bazı tanıtım yazıları (Dergi Bursa, 2012; Demirel, 2012) vasıtasıyla da bazı şelaleler literatüre kaydedilmiştir (Tablo 1; Şekil 1; Foto 1).

Tablo 1.

Türkiye’nin Literatüre Kazandırılmış Önemli Şelaleleri

Adı	Bulunduğu İl	Düşüş Yüksekliği	Kaynak
Kurşunlu	Antalya	6	Doğanay ve Zaman, 2001
Düdenbaşı (I. Düden)	Düden	18	Doğanay ve Zaman, 2001
Falez (II. Düden)	Antalya	58	Doğanay ve Zaman, 2001
Manavgat	Antalya	5	Doğanay, 2001
Yukarı Uçansu	Uçansu	70	Atayeter vd., 2007
Aşağı Uçansu	Antalya	51.5	Atayeter vd., 2007
Alara (Uçansu)	Antalya	-	Atlas, 2010
Baraklı	Amasya	30	Aylar ve Çoban, 2004
Şarlayuk	Amasya	-	Doğanay, 2001
Maral	Artvin	63	Sever ve Kopar, 2009
Ciro	Artvin	166	Bulut vd., 2005
Mençuna	Artvin	60-20-20	Atlas, 2010; Koday vd., 2015
Sütüven	Balıkesir	20	Köse, 1997
Hasanboğuldu	Balıkesir	3	Köse, 1997
Ulukaya	Bartın	25	Özdemir vd., 2004
Aksu	Bartın	35-16-10-30-18	Koday ve Çelikoğlu, 2009
Gölderesi	Bartın	70	Atlas, 2010
Sırakayalar	Bayburt	22	Doğanay, 2000
Suuctu	Bursa	38	Dergi Bursa, 2012
Saitabat	Bursa	-	Atlas, 2010
Oylat	Bursa	-	Atlas, 2010
Softaboğan	Bursa	3	Atlas, 2010
Ayazma	Çanakkale	10	Köse, 1997
Marmaros	Çanakkale	38	Atlas, 2010
Güney	Denizli	20	Ceylan, 2000
Gümüşsu	Denizli	15-30	Polat vd., 2012
Sakızcılar	Denizli	23.5	Ceylan, 2006
Saklıkent	Düzce	35	OSİBDKMPGM9.BM, 2013
Güzeldere	Düzce	120	Atlas, 2010
Aydınpınar	Düzce	-	Atlas, 2010
Samandere	Düzce	20	Atlas, 2010

Gürlevik	Erzincan	53	Doğanay, 1990; 1991
Tortum	Erzurum	48	İlhan (Lahn), 1944; Doğanay, 1994
Tomara	Gümüşhane	14-18-22	Doğanay ve Uzun, 1996; Doğanay, 2000
Harbiye	Hatay	1-3	Özşahin ve Kaymaz, 2014a
Keklik	Kars	47	Koday ve Demir, 2011
Susuz	Kars	48,9	Sevindi, 2011
İlica	Kastamonu	10	Atlas, 2010
Azdavay (Başdeğirmen)	Kastamonu	-	Atlas, 2010
Kapuzbaşı (Barazama)	Kayseri	40-60	Somuncu, 1986; Doğanay, 2001
Yerköprü	Konya	6-7	Doğanay, 2001
Günpınar	Malatya	25	Arıncı, 2002
İlisu	Mersin	70	Bulut vd., 2011
Santuras	Mersin	40	Bulut ve Özdemir, 2010
Tarsus	Mersin	4-6	Doğanay, 2001
Papazın Bahçesi	Mersin	-	Atlas, 2010
Turgut	Muğla	10	Atlas, 2010
Çiseli	Ordu	70-140-40-70/75	Bulut, 2010
Koçalan	Aybastı	30	Bulut, 2010
Perşembe	Ordu	20	Bulut, 2010
Bulut	Rize	250	Demirel, 2013
Palovit	Rize	15	Atlas, 2010
Gelintülü	Rize	23	Atlas, 2010
Ağaran	Rize	-	Demirel, 2013
Vandri	Rize	-	Demirel, 2013
Akırgel	Rize	-	Atlas, 2010
Maselevat (Ketekalivi)	Rize	25	Atlas, 2010
Mulona	Rize	-	Atlas, 2010
Erfelek	Sinop	1-10	Uzun vd., 2005a; 2005b
Sızır	Sivas	22	Karadeniz, 2013
Dipsizgöl	Sivas	40	Atlas, 2010
Ocaklı	Tokat	30	Zeybek, 2000
Kırkmerdiven	Tunceli	-	Atlas, 2010
Muradiye (Bendimahı)	Van	18	Doğanay, 2000
Erikli	Yalova	-	Atlas, 2010
Sudüşen	Yalova	10	Dergi Bursa, 2012

Şekil 1. Türkiye'nin Literatüre Kazandırılmış Önemli Şelaleleri

Foto 1. Türkiye'nin bazı şelalelerinden bir görünüm (1: Mençuna şelalesi, 2: Maral şelalesi, 3: Manavgat şelalesi, 4: Tortum şelalesi, 5: Suuçtu şelalesi, 6: Bardnala Şelalesi)

Türkiye şelaleleri konusunda yapılmış çalışmalara göre Türkiye’de 66 adet literatüre kazandırılmış önemli şelale vardır. Daha önceki çalışmalarda Türkiye’nin bilinen en yüksek rakımda yer alan ve en yüksek su düşüşüne (93-73 m’lik iki basamaklı yani takım şelaleler şeklinde toplamda 166 m) sahip şelalesi Ciro şelalesi olduğu belirtilmiştir (Doğanay, 1994; Bulut vd., 2005) olsa da son yapılan çalışmalarla bu bilgi değişmiştir. Buna göre, Türkiye’nin en yüksek şelalesi Rize ili Ardeşen ilçesi Tunca beldesindeki Çiftegöl şelalesidir. Zira Altıparmak Dağları’nın güneydoğu tarafına konumlanan Ciro’nun denizden yüksekliği 2348 m, aynı dağların kuzeyinde konumlanan Çiftegöl’ün denizden yüksekliği ise 2535 m’dir (Demirel, 2013). Bu kıyasa göre Türkiye’nin en yüksek şelalesi Çiftegöl’dür. Buna mukabil Türkiye’nin takım şelaleler şeklinde en yüksek su düşüşüne sahip şelalesi ise yaklaşık 250 m yüksekliğiyle Bulut’tur (Demirel, 2013). Yine Türkiye’nin direnç farkından kaynaklanan bir eğim kırığından suları tek seferde (63 m) düştüğü bilinen en yüksek şelalesi ise Maral’dır (Sever ve Kopar, 2011). Diğer yandan Türkiye’de beslenme karakteri bakımından farklılık gösteren ve turizm danışmanları tarafından dünyada kar suyuyla beslenen az sayıda şelalelerden birisi olarak değerlendirilen şelale ise Uçansu’dur (Atlas, 2010). Ayrıca Samandere şelalesi ise tamamen doğal oluşu ve eşsiz yapısı sebebiyle Orman Bakanlığı tarafından “Tabiat Anıtı” olarak tescil edilerek koruma altına alınmıştır (Kandemir, 2011).

Türkiye şelaleleri kapsamında yapılan münferit çalışmaların yanında bazı lokal envanter çalışmalarla il kapsamındaki mevcut şelaleler de tespit edilmiştir. Mesela Demirel (2013) tarafından Rize ilindeki şelaleleri tespit etmiş ve genel özelliklerini kaydetmiştir. İlgili çalışmaya göre sadece Rize’de toplamda 45 adet şelale belirlenmiştir (Tablo 2). Bu bulgusuna dayanarak Rize “Şelaleler Kenti” olarak adlandırılmıştır (Demirel, 2013).

Tablo 2.

Rize’nin Şelaleleri Listesi

Şelale Adı	İlçe	Şelale Adı	İlçe
Ağaran Ş.	Çayeli	Ilıca (Askoroz) Ş.	Merkez İlçe
Ağlayansu Ş.	Çamlıhemşin	Kaban (Meles) Ş.	İkizdere
Akırgel (Cimil) Ş.	İkizdere	Karaali Ş.	Fındıklı
Akyamaç (Tecina) Ş.	Akyamaç	Karakaş Ş.	Çayeli
Alişör Saklıvadi Takım Ş.	Merkez İlçe	Karap Şelaleleri	Çayeli
Anzer Ş.	İkizdere	Katarakte Ş.	Güneysu
Aşıklar Takım Ş.	Çamlıhemşin	Kirazlı (Karadere) Ş.	Çayeli
Bebedes Ş.	Çamlıhemşin	Koçkabanı (Didiruba) Ş.	Çamlıhemşin
Beyazgöz (Tolicket) Ş.	Ardeşen	Köprülü Ş.	Merkez İlçe
Bulut (Tar Deresi) Ş.	Çamlıhemşin	Lakubar Ş.	Çamlıhemşin
Çağlayan (Vandri) Ş.	Kalkandere	Manle Takım Ş.	İkizdere
Çarkıruba (Komati) Ş.	Çamlıhemşin	Movri Ş.	Ardeşen
Çatak Üçgöl Ş.	Fındıklı	Mulona Ş.	Ardeşen
Çetekalevi Ş.	Çamlıhemşin	Palovit Ş.	Çamlıhemşin

Çopuni (Marselavat) Ş.	Çamlıhemşin	Paslakum Ş.	Çamlıhemşin
Değirmendere Ş.	Merkez İlçe	Paşaçukuru Ş.	Merkez İlçe
Eğvane (Hostaval) Ş.	İkizdere	Rüzgârlı Ş.	İkizdere
Eskitoğlu Ş.	Derepazarı	Salma Ş.	Fındıklı
Gelin Tülü Ş.	Çamlıhemşin	Senavat Ş.	Ardeşen
Gürcüdüzü (Solorez-Taşlı Mağara) Ş.	Fındıklı	Sudüşen Ş.	İkizdere
Gürdere Ş.	İkizdere	Şimadoz Ş.	Merkez İlçe
Gürgendibi Ş.	Çamlıhemşin	Şoltoğuri Ş.	Ardeşen
Hacızeni Ş.	Çamlıhemşin	Toplam	45

Kaynak: Demirel, 2013: 137-138.

Ayrıca son yıllarda Türkiye’de turizm bakımından önem taşıyan Tortum Çayı Havzası’ndaki (Erzurum-Artvin) donmuş şelaleler de (Uzunkavak, Sarigelin, Şehitlersivrisi, Zehrek, Tevin) su buz tırmanışları şeklinde kış turizmi kaynaklarına alternatif etkinlikler olarak düşünülmektedir. Zira Anadolu’daki benzer örnekleriyle kıyaslandığında, en uzun süreli tırmanış yapılabilen buz duvarları olarak zikredilen bu doğal değerlerin, sahip olduğu buz kütesinin kalitesi ve zorluk derecesi bakımından Türkiye’deki en elverişli buz duvarları olduğu yönünde görüş bildirilmiştir (Kopar ve Çakır, 2015).

Bütün bu anlatılanlara dayanılarak, Türkiye’nin şelaleler zengini bir ülke olduğu ileri sürülebilir. Bu yerşekilleri üzerine yapılacak yeni araştırmalarla şelale sayısının artacağı da şüphe götürmez bir gerçekliktir. Keza, Bulut (2010) Türkiye’nin sahip olduğu doğal özellikleri göz önüne alındığında yeni şelalelerin bulunmasının olasılık dâhilinde olduğunu bildirmiştir (Bulut, 2010).

Coğrafi Bakış Açısıyla Türkiye Şelalelerinin Turizm Potansiyeli ve Sorunları

Turizmin temel unsurları veya arz kaynakları; çekicilikler, erişim ve konaklama’dır. Bu üç unsurun yeterli olması ve organizasyon bütünlüğü, turizmde gelişmenin temel yapı taşları olarak değerlendirilmektedir (Özgüç, 2007).

Turizmin temel unsurlarından ilki, çekiciliktir. Aslında bu unsur, turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklardır ve turistlerin bir alanı ziyaret etme isteğini doğurur (Özgüç, 2007). Gerçekten de Türkiye arazisinin sahip olduğu litolojik ve topoğrafik özellikler, iklim koşulları, akarsu rejimleri, tektonik özellikler şelaleler bakımından önemli bir potansiyelin oluşmasını da beraberinde getirmiş ve çekiciliğini arttırmıştır (Bulut, 2010; Tablo 3). Bunun yanında Türkiye’de yapılan veya yapılabilecek olan diğer turizm etkinlikleri de bu kapsamda yapılacak turizm faaliyetlerini destekleyecek ve tamamlayacak diğer özelliklerdir (Tablo 4).

Tablo 3.

Şelaleleri başlıca doğal turistik çekicilikleri

Sahanın jeolojik özellikleri	Şelalenin oluşum şekli (eğim kırığı)
Sahanın jeomorfolojik özellikleri	Şelalenin bulunduğu yükselti basamağı
Sahanın iklim özellikleri	Hidrografik özellikler (akarsuyun debisi)
Sahanın doğal peyzajı	Suyun düşüş yüksekliği
Sahanın fauna çeşitliliği	Suyun tek veya birden fazla seferde yaptığı düşüş
Sahanın flora çeşitliliği	Suyun düşüşüyle çıkardığı ses
Dev kazanımın derinliği ve büyüklüğü	Şelalenin estetik görünümü

Tablo 4.

Şelalelerin bulunduğu sahanın sosyo-kültürel ve ekonomik çevreden kaynaklanan turistik çekicilikleri

Çevredeki Konaklama Tesisleri	Kamp ve Karavan Alanları
Manzara Seyir Alanları	Korunan Alan Statüsü
Festival ve Kültürel Etkinlikler	Yöreye Özgü Yemek Çeşitleri
Yöreye Özgü Organik Ürünler	El Sanatları
Ulaşım Kolaylığı	Otantik Yerler
Çevre Düzenlemesi	Patika Yollar
Mesire Alanı	Dokusu Bozulmamış Kırsal Mimari
Alternatif Ekoturizm Faaliyet Çeşitliliği	Tamamlayıcı Sosyo-Kültürel ve Tarihi Turistik Kaynakları
Temel İhtiyaçların Giderilmesi Yönelik Yerler (Tuvalet, Kullanılabilir Su, Yeme-İçme vb.)	Büyük Turizm Merkezlerine Yakınlık

Doğanay (1994), Tortum şelalesinde başlıca çekiciliğin şelalenin kendisi olduğunu, diğer çekiciliklerin ise sahadaki başka doğal faktörler ve su sporları potansiyeli olduğunu açıklamıştır. Ceylan (2000), Güney şelalesinin cazibesini arttıran başlıca unsurlar olarak, şelalenin Büyük Menderes vadisine hâkim güzel manzarası, bitki örtüsünün yoğunluğu ve şelale suyunun akış güzelliği olarak ayırt etmiştir. Zeybek (2000), Ocaklı şelalesinin doğal peyzaj güzelliği bakımından değerlendirilmesi gereken yüksek bir potansiyel taşıdığını belirtmiştir. Arınç (2002), Günpınar şelalesinin sadece doğal güzelliklerle sınırlı kalmadığını açıklayarak, su manzarasının yanında dinlendirici ortamın, temiz havanın ve çevrenin sahip olduğu beşeri değerlerin bu yörenin cazip olmasında etkili olan önemli faktörler olarak saymıştır. Özdemir vd. (2004), Ulukaya şelalesinin çekicilikleri olarak, oluşum şeklini ve çevresindeki zengin bitki örtüsü varlığını göstermiştir. Uzun vd. (2005a), Erfelek şelalelerinin çevredeki diğer turistik çekiciliklerle oluşturduğu sinerjiyle yöre turizmüne daha fazla olumlu katkı yapabileceğini vurgulamışlardır. Uzun vd. (2005b), Erfelek şelalelerinin gerek hidrografik gerekse diğer fiziki coğrafya özellikleriyle çevresinden ayrılarak oldukça

yüksek bir turistik çekiciliğe sahip olduğunu kaydetmişlerdir. Ceylan (2006), Sakızcılar şelalesinin doğal özelliklerinin yanında çevredeki diğer turistik merkezlere yakınlığı ve ulaşımın kolay olması gibi nedenlerinde çekiciliğini arttırdığını belirtmiştir. Polat vd. (2012), Gümüşsu şelalesinin en önemli avantajının birçok doğal ve kültürel çekiciliği bünyesinde barındıran çevreye yakın bir konumda bulunması olduğunu ifade etmişlerdir. Koday ve Çelikoğlu (2009), Aksu Çayı şelaleleri ve çevresinin eşsiz doğal ortamıyla insanlar üzerinde dinlendirici bir etkiye sahip olduğunu ve bunun dikkate değer bir çekicilik oluşturduğunun altını çizmişlerdir. Kopar ve Çakır (2015) Tortum Çayı Havzası'ndaki donmuş şelalelerin doğal güzelliklerinin yanında su buzu tırmanışları şeklinde de turizm bakımından bir potansiyel taşıdığını zikretmişlerdir.

Turizmin temel unsurlarından ikincisi ise erişimdir. Erişim, turizmde ziyaretin gerçekleştirilebilmesini sağlayan ulaşım ve iletişim hizmetleri olarak bilinir (Özgüç, 2007). Türkiye, erişim imkânları açısından son yıllarda oldukça gelişmiş olmasına rağmen, şelalelerin bulunduğu mekânların birçoğuna ulaşım imkânları yetersizdir. Zira bu durum literatürde de sık sık dile getirilmiştir. Doğanay (1994), Tortum şelalesinin temel problemlerinin başında ulaşım sorununun geldiğini ve sahaya turistik çekim bölgesi durumuna getirecek en önemli alt yapı hizmetinin ulaşım olduğunu zikretmiştir. Ceylan (2000), Güney şelalesinin öncelikli olarak çözülmesi gereken sorununun ulaşım olduğuna kanaat getirmiş, mevcut yoldaki dönemeçlerin ve eğimin azaltılması, yolun asfalt hale getirilmesi ve trafik işaretlerinin konulması gerektiği bildiriminde bulunmuştur. Doğanay ve Zaman (2001), Kurşunlu şelalesinde en önemli sorunlardan biri olarak ulaşım probleminin olduğunu kaydetmişler ve sahaya ailelerin daha büyük ilgi göstermeleri bakımından ulaşım sorununun mutlaka çözümlenmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Arınç (2002), Günpınar şelalesinde ulaşımın kolay sağlanması ve en sorumlu dönemlerde bile güvenlik problemleriyle karşılaşılması gibi sebeplerden dolayı turist ve ziyaretçilerin daha fazla ilgi göstermelerine zemin hazırlamakta olduğu bildiriminde bulunmuştur. Özdemir vd. (2004), Ulukaya şelalesinde ulaşım konusunda bir takım sorunların olduğunu ifade etmişler ve bilhassa turlarla gelecek ziyaretçiler için yol standartlarının (genişletme-asfaltlama) yükseltilmesinin zorunluluk olduğunun altını çizmişlerdir. Aylar ve Çoban (2004), Baraklı şelalesinin ulaşım sorununa sahip olduğunu kaydetmişlerdir. Uzun vd. (2005a), Erfelek şelalelerinin önemli sorunlarından birinin ulaşım olduğuna dikkat çekerek, mevcut yolun bakım ve onarımının sürekli olarak yapılması ve yol üzerindeki trafik işaretlemelerine dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Sevindi (2011), Susuz şelalesindeki ulaşım imkânlarının geliştirilmesi kapsamında, şehirlerarası karayoluna bağlanacak tali yolun inşasına öncelik verilmesi gerektiğini, tercihen de parke taş döşenerek bu ara yolun bir kontrol noktasıyla denetlenmesi ve ihtiyacı karşılayabilecek kapasitede bir otopark açılmasının elzem olduğunu ileri sürmüştür. Bütün bu örneklerin yanında Türkiye'deki bazı şelalelerde ise erişimle alakalı herhangi bir olumsuzluk yoktur. Koday ve Demir (2011), Keklik şelalesinin ulaşım açısından kolay olduğunu savunarak, bu durumun şelalenin önemli bir cazibe merkezi olmasına katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Polat vd. (2012), Gümüşsu şelalesinin en önemli avantajlarından birisinin ulaşımın kolay olması olduğunu belirtmişlerdir.

Turizmin temel unsurlarından sonuncusu da konaklamadır. Bu unsur, turistin gidilen yerde ağırlanmasını sağlayan bir ölçüttür (Özgüç, 2007). Ne yazık ki, Türkiye şelalelerinin bulunduğu sahaların birçoğunda konaklama faaliyetleri yapılamamaktadır. Ancak bu sahaların konaklama gereksinimlerini karşılamak amacıyla kontrolsüz ve plansız tesislerin yapılmaması da önemli bir konudur. Doğanay (1994), Tortum şelalesinde konaklama tesislerinin bulunmadığı belirterek, turistik amaçlı yatırımlarda öncelikle ilgili sorunun çözümüne yönelik pilot uygulamaların hayata geçirilmesini zikretmiştir. Ceylan (2000), Güney şelalesindeki rekreasyon faaliyetlerinin konaklama imkanı olmadığı için gününbirlik bir şekilde yapıldığını kaydetmiştir. Aylar ve Çoban (2004), Baraklı şelalesi çevresinde yapılacak

tesisler sayesinde turizm açısından daha fazla yarar sağlanacağını ve gelir elde edilebileceğini açıklamışlar, ilgili tesislerin de gelişigüzel bir şekilde yapılmasından ziyade hazırlanacak bir master plana uygunluk esas alınarak kurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Özdemir vd. (2004), Ulukaya şelalesinde konaklamaya yönelik tesislerin eksik olduğunu kaydetmişlerdir. Uzun vd. (2005a), Erfelek şelalelerinin bulunduğu sahanın kadastro sorunlarının çözülmesi ve doğal ortamla barışık olmayan yapılaşmaya izin verilmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Atayeter vd. (20007), Uçansu şelalelerinin bulunduğu yerde hiç bir konaklama tesisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Sever ve Kopar (2011), Maral şelalesinde doğrudan gününbirlik ziyaretler şeklinde uygulamaların yapılmasını veya doğayla uyumlu yöresel meskenlerin kullanılması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Koday ve Demir (2011), Keklik şelalesinde konaklama ve piknik faaliyetleri için yapılaşmaya müsaade edilmemesi gerektiğini, bu tür faaliyetler için en yakın yerleşim alanının tercih edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olduğunu kaydetmişlerdir. Sevindi (2011) Susuz şelalesine gelecek ziyaretçilerin ihtiyaç duyabilecekleri çeşitli yapıların inşaa edilmesinin bir zorunluluk olduğunu ve ilgili tesislerin de turizme hizmet edecekleri için doğal ortamla uyumun gözetildiği bir yatırım programı dâhilinde düzenlenmesi gerektiğine işaret etmiştir.

Türkiye Şelalelerinin Başlıca Turizm Sorunları

Bu çalışma kapsamında incelenen Türkiye şelaleleri literatüründe her bir şelale için farklı araştırmacıların tespit ettiği bazı sorunlar olduğu belirlenmiştir. Ceylan (2000), Güney şelalesindeki rekreasyon amaçlı turizminin başlıca sorunları olarak; ulaşım, su miktarının azalma tehlikesi, ekoloji, mülkiyet ve peyzaj ile ağaçlandırma problemlerini zikretmiştir. Zeybek (2000), Ocaklı şelalesinin turistik potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik hiçbir çalışmanın olmamasını en temel sorun olarak nitelendirmiş, bunun yanında tanıtım, ulaşım, arazi kullanımı, su kaynağındaki azalma ve çevre düzenlemesi gibi eksikliklerin varlığına da dikkat çekmiştir. Doğanay (2000), Tomara şelalesinde ulaşım ve bozulan doğal denge, Sırakayalar şelalesinde ise ulaşım, çevre düzenlemesi, konaklama ve dinlenme tesisleri ile diğer sorunlar (Elektrik, telefon ve tuvalet gibi diğer ihtiyaçlar) şeklinde problemlerin olduğunu bildirmiştir. Buna karşın Muradiye şelalesinde ise turizme yönelik bazı yatırımların yapıldığını zikretmiş, ancak ağaçlandırma, çevre düzenlemesi, seyir teraslarının kurulması, sahaya giriş çıkışların ücretlendirilmesi ve kontrolünün sağlanması, konaklama mekânlarının inşası ve akarsu köprülerinin yapılması gibi uygulamaların da mevcut potansiyelin yeterince değerlendirilmesi bakımından alınması gereken ivedilikli önlemler olduğunu açıklamıştır. Doğanay ve Zaman (2001), temel problemler olarak Kurşunlu şelalesinde su kaynağındaki azalma, peyzaj düzenlemesi, güvenlik hizmetleri, ulaşım ve kaçak ağaç kesimi; Düden şelalesinde akımın azalması, plansız yapılaşma, ışıklandırma yetersizliği ve Falez şelalesinde ise akarsu yatağındaki doğal dengenin bozulması ile ücretsiz ziyaret gibi olumsuzlukların bulunduğunu tespit etmişlerdir. Arınç (2002), Günpınar şelalesinde konaklama tesisi, ulaşım, çevre düzenlemesi, ağaçlandırma ve tanıtım faaliyetlerinin yetersizliğini temel problemler olarak özetlemiştir. Özdemir vd. (2004), Ulukaya şelalesinin başlıca sorunları olarak su kaynağındaki azalma, peyzaj düzenlemesi, tanıtım eksikliği, altyapı ve ulaşım problemlerini göstermişlerdir. Bulut vd. (2005), Ciro şelalesinde planlama, tanıtım ve ulaşım problemlerinin olduğunu ileri sürmüşlerdir. Uzun vd. (2005b), Erfelek şelalelerinin tanıtım faaliyetlerine paralel olarak yoğun bir ziyaretçi akımına uğradığını ve sahanın sahip olduğu doğal özelliklerin kısa sürede yok olmaması için, yörenin turist taşıma kapasitesinin belirlenmesi ve bu sayının da aşılmasına gayret edilmesi gerektiği vurgulamışlardır. Ceylan (2006), Sakızcılar şelalesinde ulaşım, planlama, konaklama, peyzaj düzenlemesi ve tanıtım gibi problemlerinin olduğunu kaydetmiştir. Atayeter vd. (2007), Uçansu şelalelerinde yaz mevsiminde suyun azalması veya kuruması, planlama, konaklama ve ulaşım sorunlarını belirlemişlerdir. Koday ve Çelikoğlu (2009), Aksu Çayı şelalelerinin ulaşım ve tanıtım problemlerinin

olduğunu vurgulamışlardır. Bulut ve Özdemir (2010), Santuras şelalesinde tanıtım, planlama, ulaşım ve konaklama tesisleri gibi eksiklerin mevcudiyetini ileri sürmüşlerdir. Bulut vd. (2011), Ilısu şelalesinde başta tanıtım olmak üzere ulaşım, çevre düzenlemesi ve konaklama ile kamp yeri olanaklarının oluşturulmasıyla ilgili çeşitli problemlerin varlığını belirtmişlerdir. Sevindi (2011), Susuz şelalesinde yaptığı çalışmada planlama, altyapı, konaklama, ulaşım, idari statü belirsizliği ve peyzaj düzenlemesi gibi sorunların olduğunu altını çizmiştir.

Ancak bu çalışmada ilgili literatürdeki sorunlar genelleştirilerek temel başlıklar altında mercek altına alınmıştır. Bu anlayış, araştırmanın kapsamını geliştirmek ve inceleme kolaylığı bakımından sergilenmiştir. Buna göre Türkiye şelalelerinde turizm bakımından planlama, tanıtım ve araştırma yetersizliği olmak üzere üç temel sorun tespit edilmiştir. İlgili problemler aşağıda literatür eşliğinde tartışılmıştır.

Planlama: Türkiye şelalelerinin en büyük problemi planlama eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Doğanay (1994), Tortum şelalesinde planlamadan kaynaklanan olumsuzluklara işaret ederek, şelale ve çevresindeki turistik faaliyetlerin geliştirilebilmesi için en uygun şekilde turizm açısından çevre düzeni ve planlanmasının yapılmasının zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Arınç (2002), Günüpınar şelalesinde başta çevre düzenlemesi olmak üzere geniş kapsamlı ve uzman kişiler tarafından hazırlanacak planlamaların yapılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Aylar ve Çoban (2004), Baraklı şelalesinin etrafında çevre düzenlemesi yapılması gerektiğini vurgulayarak, ilgili düzenlemenin mutlaka konunun uzmanlarının gözetiminde ve mümkün olduğu kadar doğal ortamı bozmadan gerçekleştirilmesinin zorunluluğunu ileri sürmüşlerdir. Bulut vd. (2005), Ciro şelalesinde turistik faaliyetlere yönelik olarak planlamanın yapılması gerektiğine işaret etmişlerdir. Ceylan (2006), Sakızcılar şelalesindeki rekreasyon faaliyetlerinin planlanmasının ve geliştirilmesinin önemini bildirerek, ilgili planlamaların uzun vadeli, devlet öncülüğünde, yerel yönetimler, yatırımcılar, turizmden doğrudan etkilenen veya turizmi doğrudan etkileyenlerin katılımıyla yöresel ölçekte ve alternatifli olarak yapılmasının lüzumlu olduğunu savunmuştur. Atayeter vd. (2007), Uçansu şelalelerinin daha kapsamlı bir şekilde araştırılarak özelliklerinin ortaya çıkartılması ve buradan elde edilecek sonuçlar neticesinde bir hareket planı yapılmasının daha doğru olacağı belirtmişlerdir. Koday ve Çelikoğlu (2009), Aksu Çayı şelalelerinin turizm bakımından önemini arttırmak için ulaşım öncelikli olmak üzere bazı planlamaların hayata geçirilmesinin zaruri olduğunu kaydetmişlerdir. Bulut (2010), Aybastı şelalelerinin bütüncül bir planlama ile ele alınması gerektiğini, aksi taktirde yapılacak düzenlemelerin doğal kaynaklar üzerinde olumsuz etkiler bırakabileceğini vurgulamış, akabinde yapılacak tanıtım, düzenleme, altyapı ve üst yapı yatırımları gibi çalışmalar sırasında ise ekolojik miras, jeomorfolojik miras endişesi taşınarak, sürdürülebilirliğin de göz önünde bulundurulmasını zikretmiştir. Sever ve Kopar (2011), Maral şelalesinin bulunduğu sahada yapılacak her türlü etkinliğe, yöre insanını dâhil edecek şekilde planlamaların yapılması gerektiğini vurgulamışlar, aksi taktirde daha önceki doğa koruma programları gibi uygulamaların sadece kâğıt üzerinde kalacağını ve yöre halkının geleneksel yaşam tarzını etkileyecek bir takım yaptırımların getirilmesinin de huzursuzluk oluşturacağını belirtmişlerdir. Sevindi (2011), Susuz şelalesinde turizm yatırım plânı hazırlanmasına zemin oluşturulabilecek ve yapılacak yatırımları uzun vadede güvence altına alınabilecek bir planlamanın düşünülmesinin elzem olduğunu savunmuştur. Bulut ve Özdemir (2010), Santuras şelalesinde planlama amacıyla çevresel önlemlerin alınmasının önemine dikkat çekmişlerdir. Bulut vd. (2011), Ilısu şelalesinde planlama dahilinde, öncelikle koruma önlemlerinin alınmasını, yol güzergahı boyunca görsel malzemeler ile turistik mahal ve mesafe levhaları konulmasını, yolun kaplanmasının ve niteliğinin yükseltilmesini, turizm faaliyetlerini çeşitlendirilebilecek alternatif turizm olanaklarının hayata geçirilmesini, şelalenin yakınında doğayla uyumlu yeme-içme ve konaklama tesislerinin yapılması gerektiğini

bildirmişlerdir. Polat vd. (2012), Gümüşsu şelalesi ve çevresinde alt yapı tesislerinin yeterli olmadığına dikkat çekerek, doğayla uyumlu ve geleneksel tipte tesislerin inşa edilmesini doğru bir yaklaşım olarak savunmuşlardır.

Tanıtım Yetersizliği: Türkiye şelaleleri hakkında tespit edilen bir başka sorun ise bu çalışmanın temel amaçlarından biri olan tanıtım eksikliğidir. Zira bu durum konu hakkındaki araştırmacılarında üzerinde mutabık olduğu temel problemlerden birisidir. Zeybek (2000), Ocaklı şelalesinde turizm bakımından dikkate değer bir potansiyelin varlığını bildirirken, konu hakkında öncelikli olarak yeterli tanıtımın yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Arınç (2002), Günüpınar şelalesinde bilhassa yakın çevrenin turizm potansiyelini de kapsayacak bir tanıtımın yapılmasına değinmiş ve bu şekilde bölgeyi ziyaret eden veya edebilecek yerli ve yabancı turistlerin buraya çekilebileceğini tespit etmiştir. Aylar ve Çoban (2004), Baraklı şelalesinin “Doğa Turizmi” açısından değerlendirilmesi gereken bir potansiyele sahip olduğunu bildirmişler, henüz yeterli tanıtım yapılmadığı ve gereken altyapı hizmetlerinin götürülmediği için mevcut potansiyelin yeterince değerlendirilemediğini zikretmişlerdir. Bulut vd. (2005), Ciro şelalesinin tanıtımının yapılması gerekliliğini ortaya koymuşlar ve bu tür faaliyetler yapılırken sahadaki endemikler, nesli tükenmekte olan hayvan türleri ve anıt ağaçların da içinde bulunduğu orman unsurunun birlikte işlenmesine özen gösterilmesini vurgulamışlardır. Uzun vd. (2005a), Erfelek şelalelerinin önemli bir turistik albeniye sahip olduğunu bildirirken, tanıtım faaliyetlerine paralel olarak zamanla turist sayısı daha da artacağı yönünde yorumda bulunmuşlar ve mutlaka turist taşıma kapasitesinin belirlenmesi ve bu kapasitenin de aşılmasına gayret edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ceylan (2006), Sakızcılar şelalesinde tanıtım oldukça yetersiz olduğuna değinerek, bu kapsamda öncelikle bir internet sayfasının hazırlanarak rekreasyon sahasının doğal çekicilikleri, tesisleri ve verilen hizmetler hakkında ayrıntılı bilgilerin verilmesinin, bir harita üzerinde ulaşılma ilgili güzergahların ve kilometrelerin gösterilmesinin, tesislere gelecek kalabalık gruplar için rezervasyon uygulamasının başlatılmasının, şelale ve yakın çevresinin doğal, beşeri ve rekreasyon özelliklerini kapsayan broşürler ve kartların hazırlanmasını ve yöresel ürünlerin de (yöresel yemekler vs.) sahadaki tesislerde ziyaretçilere sunulmasının önemine dikkat çekmiştir. Koday ve Çelikoğlu (2009), Aksu Çayı şelalelerinin tanıtım probleminin çözümü için İl Turizm Müdürlüğü ve Kaymakamlık girişimleri ile tanıtım broşürlerinin hazırlanmasının ve yazılı veya görsel yayın kuruluşları aracılığıyla da bu doğal değerlerin tanıtımının sağlanmasının zorunluluğunu ifade etmişlerdir. Bulut ve Özdemir (2010), Santuras şelalesinin en önemli sorununun tanıtım eksikliği olduğunu belirtmişler ve çözüm için yerel ve vilayet yönetiminin hazırlanacak katalog, rehber ve yayınlarında şelaleye geniş ve etkileyici görsel malzeme ile yer vermesini teklif etmişlerdir. Bulut vd. (2011), İlisu şelalesindeki başta gelen problemin tanıtım eksikliği olduğuna değinmişlerdir. Koday ve Demir (2011), Keklik şelalesinin yakın ve uzak çevresinde tanınmadığı için ciddi bir tanıtım eksikliği söz konusu olduğunu ve bu nedenle yörenin diğer zenginlikleri ile entegre bir şekilde tanıtımının yapılmasının zaruret olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sever ve Kopar (2011), eko-turizm potansiyelinin en verimli şekilde değerlendirilebilmesi için gerekli işlemlerden birisinin reklam olduğunu ve bu faaliyetin profesyonel bir şekilde her türlü iletişim ve medya aracı kullanılarak sağlanması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Polat vd. (2012), Gümüşsu şelalesinin en önemli probleminin tanıtım eksikliği olduğunu açıklamışlar, tanıtım yapıldığı takdirde sahanın daha fazla sayıda turist çekecek ve yöre turizmine katkı sağlayacak bir potansiyele ulaşabileceğini ileri sürmüşlerdir. Karadeniz (2013), Türkiye'nin birçok doğal kaynağında olduğu gibi en önemli sorunun tanıtım eksikliği olduğunu, Sızır şelalesinin yerel ve ulusal yayın araçları (televizyon, radyo, gazete) vasıtasıyla bölgesel, ulusal ve uluslararası alanda tanıtımının yapılmasının bilinirliğini artıracığını dile getirmiştir.

Araştırma Yetersizliği: Türkiye şelalelerinin en temel problemlerinden bir başkası da özellikle turistik bakımdan tam anlamıyla incelenmemiş olmalarıdır. Zira herhangi bir alanın turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine imkan sağlaması, turizme açılması ve turistik amaçla pazarlanabilmesi için envanter çalışmalarla mevcut potansiyelin belirlenmesi gerekmektedir (Efe vd., 2008). Gerçekten de bu durum literatürde de sıklıkla dile getirilmiştir. Nitekim Bulut (2010) ve Bulut vd. (2011), Türkiye coğrafyasının doktora, yüksek lisans çalışmaları ve ders notu niteliğinde genel ve bölgesel konularda yeterince araştırılmakta olduğunu bildirmişler, ancak ilgili çalışmalarda araştırma sahasının çok geniş tutulması, genel konuların ele alınması ve çoğunlukla literatüre dayalı masa başı çalışma yönteminin benimsenmesi nedeniyle çok özel ve güncel konulara, daha fazla dikkat çekecek yeni coğrafi özelliklere ulaşamadığını itiraf etmişlerdir. Diğer yandan arazi şartlarının güçlüğü, ekonomik yetersizlikler ile zamana dayalı erken kariyer elde etme endişeleri gibi faktörlerinde araştırmaların giderek sığlaşmasına neden olduğunu belirtmişler ve ayrıca çalışıldığı düşünülen alanların tüm coğrafi özelliklerinin ortaya konulmuş olduğu yanılığının da araştırma gayretlerini gölgelediğinin altını çizmişlerdir. Özdemir vd. (2004), Türkiye'nin potansiyel açıdan şelalelere çokça sahip olmakla birlikte, söz konusu bu doğa harikalarının henüz yeterince değerlendirilememiş olduğunun altını çizmişler ve bu nedenle ilgili kaynakların etüt edilip, tanıtılmasının turizmi açısından da önem taşıyacağını dile getirmişlerdir. Atayeter vd. (2007), Türkiye'nin topografik, hidrografik ve iklimik özellikleri dikkate alındığında şelalelerin çokça oluşabileceği şartların fazlasıyla bulunduğunu, bu doğal kaynakların öncelikle araştırılması ve akabinde de yeterli ve uygun alt yapı yatırımları yapıp tanıtılmaları kaydıyla önemli birer turistik çekim merkezi olabileceğini iddia etmişlerdir. Bulut (2010), ısrarla Türkiye'nin sahip olduğu bu doğal güzelliklerin yayınlanması ve tanıtılması için gerekli çabaların sarf edilmesini ileri sürmüştür. Literatürde bildirilen bütün bu araştırma yetersizlikleri hakkındaki yakınmalar şelaleler konusunda Türkiye'deki çalışmaların ne derecede sınırlı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye Şelalelerinin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Türkiye şelalelerinin turizm potansiyeli, anlamayı, algılamayı, karar almayı kolaylaştıran (Özçağlar vd., 2006), konuyu tüm yönleriyle ortaya koyan (Taş, 2009) ve sistematik bir değerlendirmeye kaynakların veya imkânların en iyi biçimde kullanılmasında ve yeni stratejilerin geliştirilmesinde yararlanılan (Akgemci, 2008; Gök ve Tuna, 2013) SWOT analizi (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) ile ortaya çıkarılmıştır (Tablo 5). Bu analiz, Türkiye şelalelerinin sahip olduğu turistik ve bağımlı veya bağımsız arz potansiyellerinin güçlü ve zayıf yönlerinin açıkça bilinmesi, analiz edilmesi, ülkenin hedeflerine uygun stratejinin seçilmesine yardımcı olması için yapılmıştır (Özşahin ve Kaymaz, 2014b). Buna mukabil SWOT analizinin odak noktasını ise güçlü yönlerden daha fazla yararlanmayı sağlayacak veya zayıf yönleri azaltarak güçlü yönleri arttıracak ve çevredeki gelişmelerden doğan fırsatlardan maksimum düzeyde yararlanıp, içsel ve dışsal tehditleri minimize edecek stratejilerin tespit edilmesi oluşturmaktadır (Tek ve Özgül, 2013; Gök ve Tuna, 2013). Böylece analiz sonucunda turizm açısından değerlendirmeye ve planlamaya yönelik bazı bulgular elde edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5.

Türkiye şelalelerinin Turizm Potansiyeline Yönelik SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER
Türkiye'nin doğal ortam özelliklerinin uygunluğu, Türkiye'de turizm bakımından önem arz eden veya edebilecek olan çok sayıda şelalenin olması Şelalelerin bulunduğu çevrede başka turizm çekiciliklerinin ve turistik mekânların bulunması Türkiye'nin doğal ve beşeri ortam koşullarının turizm faaliyetleri bakımından müsait olması Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle çeşitli ulaşım yollarına yakın olması Turizm faaliyetleri içerisinde ekoturizmin payının giderek artması Turizm yatırım ve projelerine verilen önemin artması Turist akışının yüksek olduğu Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında köprü görevi görmesi
ZAYIF YÖNLER
Planlama, tanıtım ve araştırma faaliyetlerinin olmaması veya yetersizliği Konaklama ve ulaşım hizmetlerinin yetersizliği ve olmaması Şelalelerin bulunduğu alanlarda turizmne yönelik herhangi bir alt yapının olmaması veya eksik olması Konu hakkındaki çalışmalarda yöre insanının kısmen dahil edilmesi veya hiç dahil edilmemesi Yöreye özgü ürünlerin turizmne yönelik olarak pazarlanamaması İlgili faaliyetin çeşitlendirilememesi yüzünden elde edilen gelirin düşük olması İlgili turizminin geliştirilmesi konusunda geç kalınması İlgili turizminin geliştirilmesi için yeterli teşvik ve bilgilendirilmenin yapılmaması Turistik gelişim projelerinin çeşitli sahalarda sınırlı tutulması Ekoturizm gelişim bölgelerinin sınırlı alanlardan oluşması Bu doğal turistik kaynakların ulaşılması güç sahalarda yer alması Yerel halk ve sivil toplum örgütlerinin bir çatı altında toplanamaması ve örgütlenme sorunları Birbirine yakın alanlar arasında turizm gelişim koridorlarının turizm bağlarının zayıf olması Kırsal kesimde yerel halkın turizm konusunda yetersiz bilgi ve deneyime sahip olması
FIRSATLAR
Yeni şelalelerin bulunma ihtimali Türkiye şelalelerinin yüksek bir turizm potansiyeline sahip olması Şelalelerin çevresinde zengin doğal ve kültürel kaynak değerlerinin bulunması Zengin ve birbirinden farklı kültürel mirasın varlığı Ekoturizm faaliyetlerine yönelik olarak yapılan çalışmaların artması Bilimsel faaliyetlerin yürütüldüğü üniversite ve benzeri kuruluşların varlığı Halkın turizmne sıcak bakması Yöreye özgü marka ürünlerin ilgili turizminin gelişmesi için bir fırsat ve reklam aracı olması Şelalelerin yeterince tanınmamış olduğu için doğal yapının korunmuş olması Araştırma ve geliştirmeye uygun alanların oldukça fazla olması Kırsal ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması
TEHDİTLER
Yapılan düzenlemelerde sürdürülebilirlik prensibinin izlenmemesi Şelaleleri besleyen akarsuların kuruması veya suyunun azalması Bilinçsiz insan faaliyetlerinin artması Eko-turizm faaliyetlerinin Ego-turizm şekline dönüştürülebilecek ortama müsait olması Çöp sorunu Rekreasyon amaçlı ziyaretlerin seyir istasyonlarıyla sınırlandırılmaması Ziyaretçi kapasitesinin denetim altına alınmaması Ziyaretlerde yetkili bir rehberin eşlik etmemesi Sahaya girişlerde ziyaretçilerden bir miktar giriş ücreti talep edilmemesi Planlama çalışmalarında doğal kaynak değerlerine zarar verilmemesi Turizm gelişiminin hızlı ve plansız olması Sosyo-kültürel ve mimari dokusu bozulmamış kırsal alanlarda bozulmalarla karşılaşılması Plansız yapılaşmaların hız kazanması Ekoturizm konusunda bilinçsiz ve sorumsuz turist kitleleriyle karşılaşılması Araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile ekoturizmne kazandırılması gereken alanlarda güvenlik sorunlarıyla karşılaşılması

SWOT analizi çerçevesinde yapılan değerlendirmeler doğrultusunda Türkiye şelalelerinde turizm açısından görülen en önemli zayıf yön; planlama, tanıtım ve araştırma faaliyetlerinin olmaması veya yetersiz olmasıdır (Tablo 5). Bu zayıflığın giderilmesi için ilgili konu hakkında sürdürülebilirlik göz önünde bulundurularak planlamalar yapılmalı, her türlü yayın organı kullanılarak tanıtımlar gerçekleştirilmeli ve daha detaylı araştırma faaliyetleri yürütülmelidir. İlgili konu hakkında yapılan düzenlemelerde sürdürülebilirlik prensibinin izlenmemesi ise en önemli tehdit olarak gösterilebilir (Tablo 5). Türkiye şelalelerinin turizm bakımından güçlü yönlerinin başında Türkiye'nin doğal ortam özelliklerinin uygunluğu gelmektedir. Aynı zamanda turizm bakımından değerlendirilebilecek çok sayıda şelalenin varlığı ve şelalelerin bulunduğu çevrede başka turizm çekicilikleri ile turistik mekânların bulunması bu yönün etkisini daha belirgin yapmaktadır. Türkiye şelalelerinde turizm bakımından tespit edilen fırsatlar ise yeni şelalelerin bulunmasının ihtimal dâhilinde olması ve turizm açısından yüksek bir potansiyeli barındırmaları gibi olanaklar sayılabilir (Tablo 5).

Sonuç

Bu çalışma sonucunda Türkiye'nin doğal ortam özelliklerinin hem çok sayıda şelalenin oluşmasına hem de turizm faaliyetlerinin randımanlı bir şekilde gerçekleştirilmesine imkân sağlayan bir potansiyel taşıdığı anlaşılmıştır. Türkiye'de Coğrafya literatüre geçmiş 66 adet şelalenin bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre Türkiye'nin en yüksek şelalesi Çiftegöl, en yüksek su düşüşüne sahip şelalesi Bulut ve Türkiye'nin direnç farkından kaynaklanan bir eğim kırığından suları tek seferde 63 m düştüğü bilinen en yüksek şelalesi ise Maral'dır. Türkiye şelalelerinin turizm potansiyelinin temel unsurları; çekicilikler, erişim ve konaklamadır. Şelalelerin başta kendi varlıkları önemli bir çekicilik kaynağı oluştururken, tanıtım, planlama ve araştırma yetersizlikleri ise bu doğal kaynakların önde gelen temel problemlerini meydana getirmektedir. Bilhassa Türkiye şelaleleri konusunda yapılan araştırmaların yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda konu hakkında öncelikli olarak kayıtlara geçmiş şelaleler üzerinde sürdürülebilir çerçevede planlama ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Bu faaliyetlerle koordineli olarak daha detaylı araştırma çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca turizm potansiyeli taşımaya rağmen literatüre kazandırılmamış bu tür yeni doğal oluşumlarında araştırılması önemli bir durumdur.

Kaynakça

- Akgemci, T. (2008). *Stratejik Yönetim*. Yenilenmiş 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Arı, Y., Soykan, A. (2006). Kazdağı Milli Parkı'nda Kültürel Ekoloji ve Doğa Koruma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 44, 11-32.
- Arıncı, K. (2002). Rekreatyonel Açısından Değerlendirilmesi Gereken Bir Yöre; Günpınar Çağlayanı ve Çevresi (Şuhul Vadisi/ Darendede). *Türk Coğrafya Dergisi*, 39, 1-20.
- Atayeter, Y., Çiloğlu, M. H., Büyükkal, A. H. (2007). Uçansu Çağlayanları (Gebiz – Antalya). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 16, 207-222.
- Atlas (2010). Türkiye Şelaleler Atlası. Özel Koleksiyon 2010, İstanbul: Atlas Keşif Kitaplığı.
- Aylar, F., Çoban, A. (2004). Baraklı Çağlayanı (Taşova-Amasya). *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 365-381.
- Bulut, İ. (2010). Aybastı (Ordu) Şelale ve Çağlayanları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 20, 1-14.
- Bulut, İ., Özdemir, F. (2010). Sunturas Şelalesi. *TSE Standard Ekonomik ve Teknik Dergi*, 582, 100-107.
- Bulut, İ., Sevindi, C., Kaya, G. (2005). *Türkiye'nin Tanıtılmamış Güzelliklerine Yeni Bir Örnek: Ciro Çağlayanı (Yusufeli-Artvin)*. Ulusal Coğrafya Kongresi-2005 (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına) Bildiriler Kitabı, s.: 107-115, İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.

- Bulut, İ., Zor, M., Özdemir, F. (2011). *İlusu Şelalesi*. s.: 108-119, İstanbul: Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresi 2011 Bildiriler Kitabı.
- Ceylan, M. A. (2000). Güney Çağlayanı'nın Rekreatif Önemi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 2, 61-76.
- Ceylan, M. A. (2006). *Sakızcılar Şelalesi (Denizli)*. s.: 636-644, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu 6-8 Eylül 2006, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Demirel, E. (2012). *Şelaleler Kenti Rize*. Rize: Kaçkar Turizm Birliği.
- Dergi Bursa (2012). "Uçan" suyun ta kendisi. *Dergi Bursa Kent Rehberi ve Yaşam Dergisi*, 11, 12.
- Doğanay, H. (1990). Turistik Potansiyeli Yönünden Gürlevik Çağlayanı. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 8, 147-161.
- Doğanay, H. (1991). *Turistik Potansiyeli Yönünden Gürlevik Çağlayanı*. s.: 54-64, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı.
- Doğanay, H. (1994). *Tortum (Uzundere) Çağlayanı ve Turistik Potansiyeli*. s.: 76-92, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı.
- Doğanay, H. (2000). Türkiye'de Az Tanınan Üç Doğa Harikası: Tomara-Sırakayalar ve Muradiye Çağlayanları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 3, 1-25.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Doğanay, H., Uzun, A. (1996). *Tomara Çağlayanı (Şiran-Gümüşhane) Raporu*. Gümüşhane: T.C. Gümüşhane Valiliği.
- Doğanay, H., Zaman, S. (2001). Kurşunlu ve Düden Çağlayanları: Coğrafi Bir Tanıtım. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7 (5), 1-35.
- Doğanay, H., Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Efe, R., Sönmez, S., Cürebal, İ., Soykan, A. (2008). *Balıkesir'in Geoturizm Yöreleri: Marmara Geoturizm Yöresi Örneği*. s.: 1-27, Balıkesir: 3. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, 17-19 Nisan 2008.
- Gök, A., Tuna, H. (2013). Turizm Pazarlaması Açısından Malatya İlinin Potansiyelinin Belirlenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (24): 01-11.
- <http://www.world-waterfalls.com>, Son Erişim Tarihi: 29.11.2014.
- Hudson, B. J. (2000). The Experience of Waterfalls. *Australian Geographical Studies*, 38 (1), 71-84.
- İlhan (Lahn), E. (1944). Tortum Gölü ve Tortum Şelalesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 5-6, 137-142.
- Kandemir, G. (2011). Şelaleler Cenneti Düzcü. Düzcü: İSMMM MO YAŞAM, Eylül-Ekim 2011.
- Karadeniz, V. (2013). Sürdürülebilirlik kapsamında Sızır Şelalesi ve çevresinin rekreatif potansiyeli. *International Journal of Human Sciences*, 10 (1), 1098-1115.
- Koday, S., Çelikoğlu, Ş. (2009). Ekoturizm Açısından Bir İnceleme: Aksu Çayı Şelaleleri (Bartın). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 131-146.
- Koday, Z., Demir, M. (2011). Keklik Şelalesi (Sarıkamış/Kars) Doğal Çevre Özellikleri ve Beşeri Ekonomik Potansiyeli. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 289-306.
- Koday, Z., Koday, S., Kaymaz, Ç. K. (2015). *Mençuna Şelalesi'nin Sürdürülebilir Ekoturizm Planlaması Açısından Değerlendirilmesi*. Coğrafya'ya Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay (Editörler: Prof. Dr. Serhat ZAMAN ve Doç. Dr. Oğün COŞKUN), s.: 215-237, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kopar, İ., Çakır, Ç. (2015). Tortum Çayı Havzası'nda (Erzurum-Artvin) Ekstrem Kış Sporlarından Donmuş Şelale-Çağlayan Tırmanışları ve Turizm Potansiyeli. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 33, 63-90.
- Köse, A. (1997). Kaz Dağı'nda Doğal Çevre Özelliklerine Dayanan Günöbirlik Rekreatif Alanlarına Üç Örnek: Ayazma, Pınarbaşı ve Sütüven. *Türk Coğrafya Dergisi*, 32, 237-262.

- OSİBDKMPGM9.BM (Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü 9. Bölge Müdürlüğü) (2013). Düzce İli Doğa Turizmi Master Planı (2013-2023). Düzce.
- Özçağlar, A., Somuncu, M., Bayar, R., Yılmaz, M., Yüceşahin, M. M., Yavan, N., Akpınar, N., Karadeniz, N. (2006). Çamlıhemşin İlçesinde Doğal ve Beşeri Kaynak Tespitine Bağlı Olarak Geliştirilen Arazi Kullanım Kararları. *Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4 (1), 1-27.
- Özdemir, Ü., Zaman, S., Sever, R. (2004). Rekreatif Açısından Ulukaya Şelalesi ve Kanyonu. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12, 209-223.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası (Özellikler ve Bölgeler)*. 5. Baskı, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özgür, E. M., Yavan, N. (2013). Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz?. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1 (1), 14-38.
- Özşahin E., Kaymaz, Ç. K. (2014a). *The Geodiversity Assessment of Hatay Province and its Potential Geomorphosites*. p.: 125-142, The Science and Education at the Beginning of the 21st Century in Turkey, Volume: 4, Bulgaria: St. Kliment Ohridski University Press.
- Özşahin E., Kaymaz, Ç. K. (2014b). Amik Ovası'nın Tarım (Agro) Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yaklaşım ile İncelenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25 (2): 241 - 257.
- Polat, S., Karğı, S., Güney, Y. (2012). Gümüşsu (Homa) Şelalesi (Çivril-Denizli). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 203-216.
- Roberts, K. (1978). *Contemporary Society and the Growth of Leisure*. London and New York: Longman.
- Sever, R., Kopar, İ. (2009). Maral Şelalesi (Borçka-Artvin), Doğal Ortam Özellikleri ve Ekonomik Potansiyeli. *Türk Coğrafya Dergisi*, 52, 17-29.
- Sevindi, C. (2011). Susuz Çağlayanı (Susuz-Kars) ve Turistik Potansiyeli. *EÜSBED*, 4 (2), 325-352.
- Somuncu, M. (1986). Yahyalı-Kapuzbaşı Çağlayanlar Bölgesinin Tanıtımı ve Doğa Parkı Olarak Düzenlenmesi Konusunda Bir Öneri. *10. Türkiye Jeomorfoloji Bilimsel ve Teknik Kurultayı Bildiri Özetleri*, s.: 36- 37, Ankara.
- Soykan, F. (2003). Coğrafi Çevrenin Turizm Amaçlı Değerlendirilmesinde Turizm Potansiyelini Saptamanın Önemi. s.: 17-24, Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü Sempozyumları 2, Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu 16-18 Nisan 2003, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Soykan, F. (2004). *Kırsal Alanların Turizm Potansiyelinin Saptanması ve Şirince Köyü'ne (İzmir) Uygulanması*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 122.
- Taş, B. (2009). Tarım Alanlarının Planlaması Sürecinde SWOT Analizi Kullanımına Bir Örnek: Sandıklı İlçesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9 (2), 189-207.
- Tek, Ö. B., Özgül, E. (2013). *Modern Pazarlama İlkeleri Uygulamalı Yönetimsel Yaklaşım*. 3. Baskı, İzmir: Birleşik Matbaacılık Ltd.
- Uzun, S., Uzun, A., Yılmaz, C., Zeybek, H. İ. (2005a). Erfelek Çağlayanları-Sinop. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14, 331-349.
- Uzun, S., Uzun, A., Yılmaz, C., Zeybek, H. İ. (2005b). Erfelek çağlayanlarının doğal ortam özellikleri. s.: 241-244, İstanbul: Türkiye Kuvaterner Sempozyumu, TURQUA V, İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü.
- Yücel, C. (2002). Turizmde Yükselen Değer: Ekoturizm. TÜRSAB Ar-Ge Departmanı. www.canbekin.com/FileUpload/ks192554/File/ekoturizm.pdf.
- Zeybek, H. İ. (2000). Ocaklı Çağlayanı (Pazar-Tokat). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi Coğrafya Serisi*, 1 (1), 171-188.